

Suomalaisen fanitutkimuksen päänavaus

Urpo Kovala & Tuija Saresma
(toim.): Kulttikirja. Tutkimuksia nykyajan kultti-ilmiöistä. SKS: Helsinki 2003. 208 s.

Kymmenisen vuotta on kulunut siitä, kun angloamerikkalainen kulttuurintutkimus nosti fanitutkimuksen näkyvästi esille. Vuotta 1992 voi kenties pitää jonkinlaisena läpimurtona. Tuolloin julkaistiin muun muassa sellaiset teokset kuin Lisa A. Lewisin toimittama *The Adoring Audience. Fan Culture and Popular Media* sekä Henry Jenkinsin *Textual Poachers. Television Fans and Participatory Culture*. Ilmestyipä samana vuonna myös suomeksi Helen Taylorin *Tuulen viemät* (alkup. 1989). Fanitutkimusta oli toki tehty aiemminkin. Sosiologian, sosiaalipsykologian ja -antropologian piirissä on jo vuosikymmeniä tutkittu esimerkiksi nuorisokulttuurin, jalkapallohuliganismin ja keräilyn fanimaisia piirteitä. Etnografinen vastaanottotutkimus sivusi 1980-luvun alussa erityisesti naisten populaarikulttuurifaniutta esimerkiksi Janice A. Radwayn tutkimuksessa *Reading the Romance* sekä Ien Angin tutkimuksessa *Watching Dallas*. Yhtä kaikki, vasta 1990-luvun alussa fanitutkimus nostettiin ”omana projektinaan” kulttuurintutkimuksen agendalle.

Kulttikirja on Suomen *Adoring Audience*, mikä on sekä vahvuus että heikkous. Heikkous on siinä, että *Adoring Audience* on jo kirjoitettu: *Kulttikirja* toistaa pitkälle samoja faniteorian avauksia kuin sen

kymmenen vuotta sitten julkaistu ”esikuva”. Vahvuus piilee puolestaan siinä, että *Kulttikirja* tuo kulttuurintutkimuksen faniteorian suomalaiseen ympäristöön ja valottaa sitä erilaisten paikannettujen tapaustutkimusten avulla.

Adoring Audiencen tavoin *Kulttikirja* koostuu artikkeleista, joissa eri kirjoittajat pohtivat faniuden teoriaa ja esittelevät siihen liittyviä empirisiä tapaustutkimuksia. Varsinaisesti empiiriseen aineistoon perustuvat Katja Laitisen, Harri Heinosen ja Kaarina Nikusen tekstit. Muut artikkelit ovat enemmän tai vähemmän teoreettista faniuden pohdintaa. Laitinen on tutkinut Tori Amosin aikaansaamaa rockfaniutta, Heinonen suomalaisia Everton-jalkapallofaneja ja Nikunen muun muassa tv-sarjojen Xena ja Ally McBeal faniutta. Kirjan muissa artikkeleissa Ilkka Salo muistelee Jack Kerouacin Matkalla-kirjan vaikutusta elämäänsä, Frans Mäyrä erittelee roolipelien harrastajakulttia, Irma Hirsjärvi kuvaa Star Trek -kultin erityispiirteitä ja Helena Sederholm analysoi camp-asennetta faniuden rinnakkaisilmiönä. Kirjan päättää Urpo Kovalan pohdinta faniuden asemasta kulttuurintutkimuksen merkitysteoriassa. Kovalan teksti myös reflektoi monia muissa artikkeleissa esiin nostettuja teemoja.

Tuija Saresma ja Urpo Kovala nostavat jo kirjan johdannossa esille suuren osan niistä ajatuksista, jotka toistuvat eri artikkeleissa. Fanius osoitetaan kaikkea muuta kuin passiiviseksi mediatuotteiden vastaanotoksi tai kulutukseksi. Fanius on aktiivista merkitysten tuotantoa ja monenlaista toimintaa, kuten fanitekstien tekemistä ja fanitapaamisia. Tällaisena fa-

niuteen liittyy vahvasti yhteisöllisyys. Fanius nivoutuu osaksi arkielämää ja sen merkitykset ovat identiteettien muotoutumisessa tärkeitä. Toiminnallisuuden, affektiivisuuden, yhteisöllisyyden ja identiteettityön kautta fanius on elämän voimavara, joka tuottaa voimaannuttavia, valtaistavia, toimintakykyisyyttä lisääviä – millä sanoin termi ’empowerment’ ikinä suomennetaankaan – kokemuksia. Nämä kaikki faniuden ulottuvuudet esiteltiin muun muassa *Adoring Audiencessa* ja *Textual Poacherissa*, ja ne esitellään toistuvasti myös *Kulttikirjan* teksteissä. Henkilöhakemiston perusteella eniten ja yleisimmin kirjassa viitataan Henry Jenkinsiin ja *Adoring Audiencen* kahteen keskeiseen kirjoittajaan John Fiskeen ja Lawrence Grossbergiin. Muista faniteoreetikoista lähinnä parivaljakko Nicholas Abercrombie & Brian Longhurst noteerataan taajaan.

Kulttuurintutkimuksen faniteoriaa tuntevalle *Kulttikirja* ei siten tarjoa paljoakaan uutta. Suurena uutisena ei voi pitää myöskään sitä, että nykyään fanitoiminta tapahtuu ja mahdollistuu monin eri tavoin Internetissä. Samoin kuin angloamerikkalaisen kulttuurintutkimuksen faniteoriaa yleensä vaivaa *Kulttikirja*akin paikoin kriittisen etäisyyden puute. Fanitutkimukseen on sisään kirjoitettu ajatus siitä, että fani-ilmiötä voi tutkia vain itsekin fani. Muuten ilmiön nyansseja ei voi ”ymmärtää”. Kysymys on hiukan samasta asiasta kuin pohdittaessa voiko mies olla feministi tai kuolemaa tutkia, jos ei ole kuollut. Oma-kohtaisuus, innostus ja ilmiön tuntemus ovat eittämättä hyväksi faniuden kaltaisen ilmiön tutkimisessa, mutta ulkopuolisuudessa katseessakin saattaa olla

etunsa. Vaikka fanit olisivatkin ”kriittisiä” ja itsetrefleksiivisiä, tällainen kriittisyys rajoittuu usein lähinnä fani-ilmiön sisäisiin nyansseihin eikä itsetietoisuus ole analyttistä tai järjestelmällistä – Grossbergin termejä lainaten ne voi pikemminkin nähdä osaksi faniuden affektijärjestelmää ja panostuskarttoja.

Kulttikirjan tekstejä vaivaa paikoin ”fanisokeus”. Esimerkiksi Irma Hirsjärvi erittelee Star Trek -faniutta lähinnä alkuperäisessä tv-sarjassa näytelleen William Shatnerin kirjan perusteella, koska ”kirjan Star Trek -faneista tehty haastattelut nousivat yllättävän paljon eräiden fanitutkimusten kysymyksenasetteluja”. Ajatus siitä, että fanikohde itse reflektoi faniutta ja on Hirsjärven mukaan muutunut jopa eräänlaiseksi omien faniensa faniksi, on mielenkiintoinen. Hirsjärvi osoittaa esimerkiksi avulla myös Abercrombien ja Longhurstin kehittämän fanitypologian puutteita ansiokkaasti. Tutkimuksellisesti on mielestäni kuitenkin kyseenalaista perustella faniteorian ajatuksia oikeaksi kulttuurisarjan oheistuotantoon ja markkinointiin liittyvällä materiaalilla. Shatner alkoi kiertää fanitaapaamisissa jouduttuaan työttömäksi alkuperäisen tv-sarjan lopetettua. Sarjan ympärille muodostunut kultti herätti kuitenkin Star Trekin uudelleen henkiin, ja se onkin sittemmin ollut varsinainen lypsylehmä elokuvineen, tv-sarjoineen, kirjoineen ja oheistuotteineen, joita fanit kilvan kuluttavat.

On tietenkin myös totta, että fanius on usein aktiivista ja tuottaa elämälle tärkeää sisältöä. *Kulttikirjassa* on tästä lukuisia mielenkiintoisia esimerkkejä. Hirsjärvi muun muassa esittelee

tapauksia, joissa Star Trekin monirotuinen miehistö ja muukalaisväestö on luonut kehysten aidolle moniarvoisuudelle ja erilaisuuden hyväksynnälle kultin piirissä. Heinosen artikkelista käy ilmi, että Everton-faneilla on monia yhteisöllisiä rituaaleja, joilla yhteenkuuluvuutta ja fani-identiteettiä vahvistetaan: annetaan fanilempinimiä, pelejä katsotaan ja jalkapalloa myös pelataan yhdessä. Laitinen kertoo puolestaan Tori Amosin vastavuoroisesta aktiivisuudesta aktiivisten fanien kanssa ja Amos-faniuden jopa sakraaleista sävyistä. Nikunen erittelee muun muassa faniuden yhteydessä vähemmän käsiteltyjä tunteiden merkitystä ja sitä kautta Xenan faniilleen tarjoamaa utooppista funktiota. Monissa teksteissä nousee esille faniuden kytkeytyminen erityisesti sukupuolen ja seksuaalisuuden määrittelyyn.

Nikunen reflektoi kirjan empiirisistä tutkimuksista monipuolisimmin faniuden eri ulottuvuuksia. Hän muun muassa pohtii faniuteen keskeisesti liittyvää kaupallisuutta, mikä jää helposti ”populaaripopulistisessa” vastaanoton ja kulutuksen aktiivista mikrotasoa korostavassa fanitutkimuksessa paitسیون. Fanit ovat populaarikulttuurin tuottajien kannalta ihannekuluttajia: sitoutuneita, tuoteuskollisia ja valmiit sijoittamaan suuria summia ihailunsa kohteeseen. Nykyään on vaikea löytää populaarituotantoa, joka ei haluaisi ja monesti myös suoraan yrittäisi tuottaa fanikulttuuria erityisesti Internetissä markkinointistrategian osana. Nikunen kiteyttääkin fanitutkimuksen ongelmaksi sen, ”kuinka määritellä fanius stereotyyppioimatta sitä tai kiillottamatta toisaalta liikaa faniuden mer-

kitystä?” Hän jatkaa vielä, että ”toiminnallisuuden ja aktiivisuuden korostaminen voi kuitenkin viedä huomion faniuteen liittyvästä kaupallisuudesta ja kaavamaisuudesta [...] sekä faniuden tunteista ja siitä erityisesti suhteesta, joka fanilla on idoliinsa”.

Kulttikirjassa on näkyvissä hivenen samaa faniuden ”kiillottamista” kuin 1990-luvun alun fanitutkimuksen perusteoksissa. Tarve faniuteen liittyvien kielteisten mielikuvien kumoamiseen ja uuden tutkimusalueen legitimoimiseen on tietenkin ymmärrettävä. *Kulttikirjan* ansio onkin ennen kaikkea siinä, että se tuo suomenkieliseen keskusteluun angloamerikkalaisen kulttuuritutkimuksen fanikäsityksiä ja valaisee niitä monien paikallisten esimerkkien avulla. Esimerkiksi Frans Mäyrän artikkeli esittelee suomalaislukiaille kiteytetysti roolipelikulttuurin historiallisia ja kulttuuriisia taustoja. Vaikka Mäyrän artikkeli ei perustu järjestelmällisesti kerättyyn empiiriseen aineistoon, siinä on taustalla kokemuksellista tietoa roolipelikultin toiminnasta, mikä jämäköittää aiheen teoretisointia uskottavasti.

Kulttikirjan artikkeleista minua innoitti kuitenkin eniten Helena Sederholmin kirjoitus campin käsitehistoriasta. Sederholm erittelee camp-käsitteen ja -ilmiön taustoja lähinnä taidehistorian ja estetiikan näkökulmista. Hän on pitkälti samoilla linjoilla kuin camp-aiheen kulttitekstin ”Notes on Camp” jo 1960-luvulla kirjoittanut Susan Sontag. Aluksi suorastaan ihmettelin, mitä artikkeli tekee kirjan kokonaisuudessa – siinä määrin erilainen se on muihin teksteihin verrattuna. Mutta juuri tuo erilaisuus sai minut kat-

somaan kirjan aihetta, faniutta, toisesta näkökulmasta. Jäin kaipeamaan ristiinkytöntöjä Sederholmin ajatusten ja kirjan muiden artikkelien välillä. Toisiko esimerkiksi campin performatiivisuuden ja teatraalittamisen teoria jotain uutta kirjassa käsiteltyjen Star Trek -, Rocky Horror Picture Show -, Everton- tai roolipelikulttien tarkasteluun?

Kaikkiaan *Kulttikirja* on tärkeä päänavaus suomalaisen fanitutkimuksen kentällä. Kirja on myös erinomaisesti toimittettu ja sujuvaa luettavaa, mikä saattaa edesauttaa sen löytämistä myös akateemisen maailman ulkopuolella. Tällaista suuntautumista puoltavat myös jotkut kirjan tekstivalinnat, esimerkiksi Ilkka Salon omakohtainen ja ironinen Jack Kerouac -muistelo. Urpo Kovala päättää kuitenkin *Kulttikirjan* huomioon siitä, että fani-ilmiöt ovat myös osa oman aikansa makrokehityskulkuja. Juuri tämä on se alue, johon toivoisin fanitutkimuksen jatkokssa suuntaavan.

Faniuden monet mikrotason merkitykset yksilöiden identiteettien, merkityksellisten kokemusten ja toiminnan kannalta on osoitettu. Kuinka laajoja ihmisjoukkoja nuo kokemukset koskevat? *Kulttikirjan* artikkeleista käy ilmi, että kohteesta riippuen aktiivisimpia faneja on Suomessa yleensä joitakin kymmeniä. Opetustyön yhteydessä saamani kokemukset ovat samansuuntaisia. Olen teettänyt usean vuoden ajan populaarikulttuuria käsittelevillä kurseilla tehtävän, jossa pyydän opiskelijoita reflektoidaan omia kokemuksiaan faniteorioiden valossa. Mukana on ollut yhteensä satoja sekä yliopiston että avoimen yliopiston opiskelijoita. Keskimäärin muutama pro-

senti vastaajista määrittelee itsensä aktiiviseksi faniksi ja saman verran muistelee olleensa joskus aiemmin fani. Tämän takia minun on vaikea uskoa, että Star Trekin repliikki ”Beam me up, Scotty” olisi Suomessa ”yhteistä kulttuuriomaisuutta” tai että edes ”yli puolet amerikkalaisista ilmoittaa olevansa Star Trek -faneja”, kuten Hirsjärvi väittää artikkelissaan.

Intohimoisia suhteita mediaan ja populaarikulttuuriin löytyy lähes kaikilta nyky-Suomessa eläviltä, mutta harvan intohimo ylittää faniteorioiden suituttamalle tasolle. Merkitysten alueella ”tekstuaalisia salametsästäjiä tai talonvaltaajia” – kuten Kovala Michel de Certeaulta Fiskin ja Jenkinsin kautta fanitutkimukseen tulleen käsitteen *poach* suomentaa – ovat kuitenkin jossain mielessä kaikki populaarikulttuurin kuluttajat. Mikä siis on faniuden rooli makrotasolla? Mitä fanius voi kertoa ajastamme laajemmin? Kuinka fanius on osa kulutus- ja yksilökeskeistä elämyskulttuuria ja eroaako se siitä jollain tavalla? Minkälaisia suvaitsemattomuuden siemeniä faniuteen myös saattaa liittyä, kuten Kovala vihjaa artikkelissaan? Millä tasoilla faniuden aktiivisuus ja kriittisyys toimivat ja millä ne eivät toimi? Auttaako fanius todellakin esimerkiksi muuttamaan ihmisten välittömiä elinolosuhteita yhteiskunnallisista rakenteista puhumattakaan? Olisiko aktiivisuuden kanavoiminen jollakin toisella tavalla viime kädessä poliittisesti merkittävämpää? Miksi fanius on lopultakin niin hyväksyttyä ja sallittua monien nykykulttuurin toimijoiden mielestä, jos se aiemmin on nähty kielteiseksi? Tällaisia faniuden makrotason poliittisiin ja taloudellisiin ulot-

tuvuuksiin liittyviä kriittisiä kysymyksiä on myös voitava esittää niin, että samalla ei kielletä faniuden mahdollistamaa mielihyvää ja aktiiviteettia mikrotasolla tai tulla luokitetuksi kulttuurintutkimuksen marginaaliin.

Juha Herkman